

Момчило Д. ПЕЈОВИЋ*

КРОЗ "ЗАПИСЕ - ИСТОРИЈСКЕ ЗАПИСЕ" О
ПРОСВЈЕТИ И ОБРАЗОВАЊУ У ЦРНОЈ ГОРИ И
ШКОЛОВАЊУ ЦРНОГОРСКЕ ОМЛАДИНЕ У
ЗЕМЉИ И ИНОСТРАНСТВУ

За осамдесет година **Записи-Историјски записи**, изузев два мања прекида, готово да су у континуитету излазили. То сврстава овај часопис у најстарије у Црној Гори. Настао као гласило за науку и књижевност, преко *гласника Цетињског историјског друштва*, а затим као *орган Историјског института Црне Горе и Друштва историчара Црне Горе* у свом плодном осмодеценијском раду објављивао је радове из струке и науке, почевши од историје па преко археологије и етнологије, права и економије, до тема које се баве теоријом и филозофијом. У својим бројним рубрикама, које су биле заступљене током његовог осамдесетогодишњег живота и рада, на неколико десетина хиљада страница које су повезане у око 300 бројева, своје радове је објављивало око 750 сарадника. Зато тај часопис од посебног значаја за изучавање прошлости - историје црногорског народа. То је уједно била и основна намјера оснивања *Историјског института Црне Горе* и њега као органа те научне установе. Подразумијева се да бројне и разне теме као и сви проблеми из богате историјске и културне баштине Црне Горе у његовим рубрикама нијесу подједнако заступљене, јер се једнима посвећивала много већа пажња а друге су биле тек назначене или само започете, додирнуте, фрагментарно дате и тако остале све до данашњих дана, у зависности од сарадника и истраживача, односно историчара и других научних и стручних радника и посленика културе, па и политике, који су своје радове објављивали у **Записима-Историјским записима**. Неке теме су задуго и заобилажене, док се о појединим, посебно политичким као и оним из догађајне историје - ратовима, НОР-у и револуцији,

* Аутор је виши научни сарадник у Историјском институту Црне Горе.

писало надуго и нашироко, што се веома лако да запазити. Неке годишњице или јубилеји нашли су своје мјесто док други нијесу баш толико западали за очи, а поједине личности из црногорске историје добрим дијелом су потенциране оправдано а неке су занемариване или су дате као скице за портрет личности. У оквиру рубрика, које су се током свих ових протеклих 80 година мање више редовно или повремено појављивале, историјска проблематика црногорске прошлости је доминирала у односу на теме и проблематику осталих народа и народности који живе не само у Црној Гори него и у сусједству или у некадашњим федералним јединицама бивше СФРЈ. Постојеће рубрике у наведеном часопису пружале су могућност заинтересованим, стручним и научним радницима, а посебно историчарима, да се искажу у презентирању резултата свога научног или стручног истраживачког рада, да своја знања саопште црногорској и југословенској јавности и заинтересују оне који имају супротна гледишта или ставове.

Од **Записа** као часописа за науку и књижевност, преко **Записа** као гласника Цетињског историјског друштва, под уредништвом *Душана Д. Вуксана*, који су излазили на Цетињу, па затим **Историчких записа(Историјских записа)**, као органа Историског друштва Народне Републике Црне Горе, под уредништвом Јагоша Јовановића, почевши да излазе 1948. године на Цетињу, са преласком у Титоград (Подгорица) као органа Историског института НР Црне Горе и Историског друштва НР Црне Горе и све до данашњих дана, када обиљежавамо 80 годишњицу њиховог плодног излагања, упркос свим мијенама и тешкоћама кроз које је пролазио *Историјски институт*, часопис је дао огроман допринос обради бројних тема из историје акумулирао огромно искуство и резултате научно-истраживачког рада. Такође, објављеним текстовима ово гласило је задужило и оне научне дисциплине које су у непосредној вези са историјом, у сразмјери са његовом уређивачком политиком током свих протеклих осам деценија рада, са мањим прекидима, радила на опште добро, у циљу изучавања црногорске прошлости и валоризације њене богате културне баштине. Велики је број аутора (око 750) који су својим радовима обогатили часопис и уједно дали свој допринос изучавању историје Црне Горе и црногорског народа што је и био задатак оснивања научне установе под називом *Историјски институт Црне Горе*. Не само да је повелики број сарадника који су објављивали своје радове у датом часопису, већ је покренут и замашан број значајних питања на која је требало дати одговор, отворене бројне теме и дилеме црногорске прошлости на које су историјска наука односно њени научни радници, стручни сарадници и остали културни посленици јавне ријечи, а богме и извјестан број политичара одговарали, учествовали у

креирању физиономије часописа, дајући основни и заједнички правац развоју историјске науке и критичког сагледавања приликом изучавања историје црногорског народа и државе Црне Горе.

Током осам деценија излагања **Записи-Историјски записи** западали су у мање или веће финансијске кризе па нијесу публиковани по унапријед одређеном и зацртаном плану, али упркос томе нијесу прекидали континуитет излагања, тако да су у последње вријеме излазили као двоброј или четвороброј годишње, што се ипак одражавало на квалитет и квантитет радова који су објављивани. Друштво у цјелини и поједине значајне и надлежне институције државе заказали су на плану финансирања, што је неспорна чињеница.

У **Записима-Историјским записима** објављивани су научни и стручни радови - текстови у приближно 40 рубрика са разним насловима: *Приповијетке, Пјесме, Грађа за историју и фолклор, Научни преглед, Књижевни преглед, Културни преглед, Привредни преглед, Позоришни преглед, Друштвени преглед, Политички преглед, Преглед часописа, Стара писма, Историјска грађа, Етнографија и фолклор, Странци о Црној Гори и Црногорцима, Старе српске новине о Црној Гори и Црногорцима, Биљешке, Ситни прилози, Прилози, Прилози и саопштења, Полемика, Расправе, Дискусија, Грађа, Биљешке, Округли сто, Сјећања, Прилог библиографији, Библиографија, Прикази, Прикази и биљешке, Прикази и дискусије, Чланци, Студије, Хроника, Мемоари, In memoriam.*

Без обзира на овако широк избор рубрика у којима су стручни и научни радници, посебно историчари, могли објављивати своје радове поједине теме из црногорске прошлости нијесу биле у довољној мјери заступљене, боље рећи оне су у претходних осам деценија сасвим мало третиране и нијесу детаљно обрађиване у виду чланака, студија, прилога, расправа, архивске грађе и тако даље. Такав примјер је област просвјете и образовања у Црној Гори у периоду XIX и XX вијека. И када је о томе писано више је то било уопштено, површно и фрагментарно на свега неколико страница посебно или на пар страница у склопу проблематике која се тиче неке друге теме. Посебно за историчаре проблематика просвјете и образовања била је више област која је узгредно и у склопу општег развоја црногорске културе фигурирала да би више задовољила неке оквире основног истраживања. А када је у питању проблематика школовања црногорске омладине у земљи односно у иностранству онда се готово такви радови уопште не могу запазити све до последње деценије XX вијека, не само у **Записима-Историјским записима** већ и у осталим часописима, периодичним публикацијама црногорским односно у црногорској историографији. Зашто је таква

проблематика изостала у овом раду се нећемо бавити, само наглашавамо чињеницу да су за такву област у оквиру црногорске просвјете и образовања потребна дуга и исцрпна архивска истраживања за која, за сада, надлежне установе у Црној Гори немају интересовања или боље рећи финансијских средстава, већ су опет окренуте, као и цјелокупно друштво - „проучавању“ политичке историје и проблематици која је често дневнополитички мотивисана и, зашто не рећи, веома профитабилна за оне историчаре који се желе што прије домоћи славе и градити политичку, научну и уопште личну каријеру на политичкој лествици данашњег друштва у Црној Гори.

Прегледали смо сва годишта **Записа-Историјских записа** и за наш рад са датим насловом пописали све што је објављено током 80 година, од 1927. до данас (2007. године), мада је посљедњи број-четвороброј *Историјских записа* за 2006. годину изашао у 2007. години. Неки објављени и пописани наслови обухватају свега пар страница, а неки свега десетак и веома су уопштени и писани су углавном на бази литературе без архивских истраживања. У овом раду нијесмо их коментаришали појединачно нити је то била сврха нашега рада, али се мора нагласити чињеница да је област просвјете и образовања у Црној Гори само додирнута и дјелимично по сегментима обрађена и остала је без неких посебних, већих и детаљних архивских истраживања, која су неопходна да се та проблематика у потпуности обради, иако имамо пар посебних издања из те области која у извјесној мјери задовољавају досадашње потребе и солидна су основа знања за даља, дубља и потпунија истраживања и обраду. Наравно, у протеклом периоду су се у црногорској историографији појавила посебна издања која обрађују поједине сегменте из области просвјете и образовања и, посебно, она која се појављују у виду обиљежавања годишњица, јубилеја или, ријетко, монографија о основним и средњим школама, већином гимназија. Међутим, о њима у посљедњој деценији и по готово да нема ни озбиљнијег приказа, а камоли критичког осврта на проблематику која се у њима обрађује.

Када је у питању проблематика просвјете и образовања у Црној Гори са посебним освртом на школовање црногорске средњошколске и високошколске омладине у земљи и иностранству у периоду XIX и XX вијека, а којом се ми бавимо већ двије деценије, онда се може рећи да у часопису **Записи-Историјски записи** ова тема није била довољно заступљена све до прије десетак година, што уједно показује и попис радова који су објављивани у датом часопису.

У часопису **Записи**, већином су изучавани политичка историја, обичајно право и законодавство, а не и остале гране друштвених наука. За изучавање историје Црне Горе значајна је чињеница да је у **Записи-**

ма објављивана грађа из историје Црне Горе највећим дијелом у редакцији Душана Д. Вуксана. У **Записима** је од њиховог почетка излагања 1927. па све до 1941. године, када су престали да излазе, на нашу тему објављено свега неколико радова више уопштеног карактера који почивају на дотадашњој литератури са нешто мало архивских истраживања и дијелом су претходно били предмет проучавања истих аутора који су о њима писали у мањем обиму у **Записима** у оквиру других тема и проблематике.

Радови који су објављени у **Записима** у периоду од 1927. до 1941. године су: *Школе у Зетској области у школској год. 1926/27*, Записи, Цетиње 1928, II, књ. III, бр. 3, стр. 176-182; *Јован Ђонових - Неколико мисли о васпитању омладине*, Записи, бр. 3, стр. 168-174; *Влахових Влајко - Црногорски сељак о књизи и школи*, Записи, Цетиње 1930, IV, књ. VII, бр. 2, стр. 65-69; *Лабуд Вушових - Шаблонизам наших граматики и синтакса у средњим школама*, Записи, Цетиње 1930, бр. 2, стр. 116-121; *Лопичић Борђе - Нови дани. Алманах црногорске средњошколске омладине*, Записи, Цетиње 1931, бр. 2, стр. 127; *Ј., - Годишњак наставника Подгоричке гимназије*, Записи, Цетиње 1932, VI, књ. X, бр. 3, стр. 184; *Душан Д. Вуксан - Педесетогодишњица Цетињске гимназије*, Записи, Цетиње 1932, бр. 5, стр. 289-291; *(Аноним) - Цркве и школе у Црној Гори - „Сербски народни лист“ - бр. 30 и 31 за 1845. годину*, Записи, Цетиње 1939. година, XII, књига XXI, 6, стр. 348-352; *Ристо Ј. Драгићевић - Питање школских уџбеника*, Записи, Цетиње 1940., бр. 5, стр. 318-320; *Душан Д. Вуксан - О седамдесетогодишњици Цетињске богословије*, Записи 1940, XIII, књига XXIV, 6, стр. 337-347.

Као што се да лако запазити свега десет мањих чланака од по неколике странице објављено је у **Записима**, од којих се на просвјету - школе односе свега три, међу којима један опширнији који се односи на *Цетињску богословију* и њен јубилеј. Дакле, у међуратном периоду *Записи* су, с обзиром на чињеницу да су били часопис за науку и књижевност, доста скромно, ипак, објављивали проблематику о просвјети и образовању у Црној Гори са акцентом на јубилеје појединих средњих школа.

У другој фази излагања **Записа** и са новом концепцијом рада и измијењеним насловом, боље рећи насловом уприличеним *Историјском институту*, који ће изучавати историју црногорског народа, **Историјски записи као орган Историјског института и Друштва историчара Црне Горе** у свом дугом и плодном раду настављају да објављују радове претежно из области црногорске историје и њене богате културне баштине. У њима је, поред осталих тема из црногорске прошлости, објављен ипак много већи број чланака, приказа, полемика, расправа,

дискусија, прилога и тако даље и нешто мало архивске грађе из области просвјете и образовања у Црној Гори у XIX и XX вијеку. У њима преовладавају теме из области просвјете и проблематике развоја средњих школа-гимназија у Црној Гори, мада има и нешто мало теоријског приступа проблемима просвјете и образовања или развоја основних школа и предшколских установа. Ту су и неколика опширнија текста који третирају проблематику културно-просвјетног рада у току НОР-а и револуције. Већ од осамдесетих година XX вијека **Историјски записи**, сходно степену друштвеног и привредног развоја Црне Горе, као израз потреба основног и средњег школства, доносе мање радове који се баве иновирањем наставе у школском систему црногорске просвјете и образовања. Углавном су то радови који у себи имају извјесну дозу архивских истраживања и на њима почивају, а добар дио је припремљен на основу дотадашње литературе и мање-више су допуњени статистичким подацима који говоре о бројном стању ученика у појединим школама током године или приказују развој у појединим декадама. Међутим, када је у питању проблематика из области високошколског образовања, школовања и усавршавања кадрова у земљи и, посебно, у иностранству тога у **Историјским записима** готово да и нема све до пред крај последње деценије XX вијека, о чему је аутор овог реферата највећим дијелом писао и дао скроман допринос, а као резултат својих дугогодишњих истраживања објавио на ту тему неколика мања радова и једну своју посебну студију. (*Школовање Црногораца у иностранству 1848-1918., Подгорица 2000, 672 стр.*)

Једну од карактеристика послеријатне активности у свим областима стваралаштва чини општи полет и приврженост раду у области друштвених наука и посебно на пољу историјске науке. Нарочита је пажња поклањана изучавању комунистичког покрета у међуратном периоду и у периоду рата и револуције. У **Историјским записима** објављивани су радови из различитих периода црногорске прошлости и из домена осталих грана друштвених наука, као и архивска грађа. **Историјски записи** су од 1948. године наставили активност **Записа**, али за разлику од њих у свом дугом трајању од шест деценија објавили су много мање архивске грађе, што не умањује вриједност тога часописа. Међутим, то је ипак недостатак с обзиром на то да постоје богати архивски фондови у Црној Гори, које би имало разлога представити црногорској стручној и научној јавности. Објављене чланке, прилоге, приказе и остало на тему просвјете и образовања у Црној Гори, с посебним освртом на школовање црногорске омладине у земљи и иностранству, такође, овдје нећемо коментарисати, већ дајемо њихов попис онако, хронолошким слиједом, како су и објављивани у **Историјским записи-**

ма, излазећи некада у двоброју или четвороброју: *Игњатије Злоковић - Поморске школе у Боки Которској*, Историјски записи, Цетиње 1948, бр. 1-2, стр. 48-53; *Ристо Драгићевић - Дјевојачки институт на Цетињу*, Историјски записи, Цетиње 1949, II, књига IV, бр. 4-6, стр. 130-151; *Ристо Драгићевић - Дјевојачки институт на Цетињу*, Историјски записи, Цетиње 1950, III, књига V, бр. 1-3, стр. 49-61; *Ристо Драгићевић - Неколико архивских података о основним школама у Црној Гори у осмој деценији прошлог вијека*, Историјски записи, Цетиње 1952, V, књ. VIII, бр. 1-3, стр. 19-35; *Илија Лопушина - Педесет година Пљеваљске гимназије*, Историјски записи, Цетиње 1952, V, књ. VIII, бр. 1-3, стр. 139-149; *Лисац Андрија-Љубомир - Неколико прилога хисторији Црне Горе посљедњег стољећа*, Историјски записи, Цетиње 1955, VIII, књига XI, бр. 1-2, стр. 269-274; *Милош Милошевић - Прилози за историју заната у Котору*, Историјски записи, Цетиње 1956, бр. 1-2, стр. 78-104; *Славко Мијушковић - Захтјев Которске општине из 1862. за отварање гимназије*, Историјски записи, Цетиње 1957, бр. 1-2, стр. 309-314; *Драгашевић Вуко - Поводом 20-годишњице истраја у Пљеваљској гимназији*, Историјски записи, Титоград 1959, бр. 1, стр. 252-261; *Стругар Павле - Стварање занатлијског кадра у Црној Гори крајем XIX и почетком XX вијека*, Историјски записи, Титоград 1960, XIII, књ. XVII, бр. 4, стр. 755-793; *др Бранко Перуничкић - Извештај о стању у округу пљеваљском 1913*, Историјски записи, Титоград 1960, бр. 3-4, стр. 515-533; *Поповић Н. Владимир - Ракочевић И. Петар - Историја за осми разред основне школе*. (Титоград 1960, Графички завод). Написали: *Вукашин Радоњић, Буро Мрваљевић и Драгомир Петрић*, Историјски записи, Титоград 1962, бр. 2, стр. 343-360; *Зоран Лакић - Културно-просвјетна дјелатност органа народне власти на ослобођеној територији у Црној Гори (1943-1944)*, Историјски записи, Титоград 1961, бр. 2, стр. 307-335; *Поповић Н. Владимир-Ракочевић И. Петар - поводом одговора на приказ уџбеника „Историја за осми разред основне школе“* (У вези с одговором *В. Радоњића, Б. Мрваљевића и Д. Петрића* у „Историјским записима“ бр. 2 из 1962. године, Историјски записи, Титоград 1963. година, бр. 1, стр. 155-162; *Јован Бојовић - Школе на окупираној територији Црне Горе 1941-1944. године (I)*, Историјски записи, Титоград 1964, бр. 1, стр. 69-101; *Јован Р. Бојовић - Школе на окупираној територији Црне Горе 1941-1944. године (II)*, Историјски записи, Титоград 1964, бр. 4, стр. 717-745; *Славко Мијушковић - Једна истрага у которској гимназији поводом изјава ученика послје сарајевског атентата*, Историјски записи, Титоград 1964, бр. 4, стр. 747-756; *Бранко Бабић - О „бунту“ питомаца Пјешадијске подофицирске школе у Подгорици у децембру 1906. године*, Историјски записи, Титоград 1966, бр. 2, стр. 343-347; *Драги-*

ша) *В. Рашовић - Настава историје*, бр. 1, 2/1967/68, Историјски записи, Титоград 1968, бр. 2, стр. 320-321; *Нико С. Мартиновић - Борба за аутономију Универзитета (1933-1938)*. Приказ револуционарних гихања на Београдском универзитету, Историјски записи, Титоград 1969, бр. 2-3, стр. 289-296; *Јован Р. Бојовић - Штрајкови средњошколске омладине у Црној Гори 1935-1941. године*, Историјски записи, Титоград 1970, бр. 3-4, стр. 273-295; *Споменица Барске гимназије 1921-1971*, Бар 1971, (Приказ дао *Јован Р. Бојовић*), Историјски записи, Титоград 1971, стр. 556-557; *Годишњак Цетињске гимназије*, 1969/1, 1970/2, (Приказ дао *Јован Р. Бојовић*), Историјски записи, Титоград, 1972, бр. 1-2, стр. 243-244; *Др Ђоко Д. Пејовића - Развитак просвете и културе у Црној Гори (1852-1916)*, Титоград 1971, (Приказ дао *Радивоје Шуковић*), Историјски записи, Титоград 1972, бр. 3-4, стр. 545-547; *Миомир Дашић - Настава историје*, 1973, 1-4, Историјски записи, Титоград 1973, бр. 3-4, стр. 488-491; *Раде Вуковић - „Учитељска искра“ о положају просвете и просветних радника у Црној Гори 1921-1925*, Историјски записи, Титоград 1974, бр. 1-2, стр. 143-165; *Миомир Дашић - Настава историје*, 1974, 1-2, Историјски записи, Титоград, бр. 3-4, стр. 651-654; *Марковић Марко - Пет Годишњака Цетињске гимназије*, Историјски записи, Титоград 1976, бр. 2, стр. 380-382; *Миомир Дашић - Настава историје*, 1975, 1-4, Историјски записи, Титоград 1976, бр. 3-4, стр. 655-657; *Миомир Дашић - Прилог проучавања културе и развоја образовног система у НОР-у и револуцији (1941-1945)*, Историјски записи, Титоград 1977, бр. 2, стр. 573-603; *Душан Ј. Мартиновић - Развој занатства на Цетињу*, Историјски записи, Титоград 1977, бр. 3-4, стр. 755-769; *Бранислав Маровић - Семинар за наставнике и професоре историје*, Историјски записи, Титоград 1977, бр. 3-4, стр. 873-874; *Милорад А. Бошковић - Отварање школа и културно-просветни рад на територији среза никшићког у 1944. години* (Према документима Архива Центра за културу Никшић, Историјски записи, Титоград 1978, бр. 1-2, стр. 227-249; *Миомир Дашић - Настава историје*, бр. 1-2 за 1977, Историјски записи, Титоград 1978, бр. 1-2, стр. 312-314; *Др Богумил Храбак - Послератна историографија о Црној Гори од краја XV до краја XVIII века и удео „Историјских записа“ у њој*, Историјски записи, Титоград 1980, бр. 4, стр. 5-29; *Војо Рајчевић-Душан Чалић - Црногорска револуционарна интелектуална омладина на Загребачком свеучилишту између два рата*, (Округли сто одржан у Историјском институту СРЦГ у Титограду 15. јануара 1981), Историјски записи, Титоград 1981, бр. 2, стр. 111-125; *Војо Николић - О улози црногорске студентске омладине у стварању студентског покрета Београдског универзитета*, Историјски записи, Титоград 1981 бр. 3-4, 167-180; *Даринка Пачемска - Учишће црногор-*

ских студената у напредном покрету на Филозофском факултету у Скопљу 1936-1941, Историјски записи, Титоград 1982, бр. 1-2, стр. 157-168; Приказ Радивоја Шуковића на књигу „Просвјетни и културни рад у Црној Гори 1918-1941, Титоград 1982, од аутора др Ђока Д. Пејовића, Историјски записи, Титоград 1982, бр. 1-2, стр. 213-215; Приказ Миомира Дашића на књигу Драгице Војиновић - Црногорске средњошколске споменице и годишњаци (библиографија), Цетиње 1981, Историјски записи, Титоград 1982, бр. 1-2, стр. 218-221; Момчило Д. Пејовић - О школовању црногорских ђака у Цариграду крајем XIX и почетком XX вијека, Историјски записи, Титоград 1986, бр. 1-2, стр. 171-182; Приказ Драгице Рашовића на књигу: Раде Вуковић - Напредни учитељски покрет у Црној Гори између два рата (1918-1941), Титоград 1985, Историјски записи, Титоград 1986, бр. 3, стр. 195-197; Зоран Лакић - Култура саставни дио револуције (Нека искуства из НОР-а и револуције 1941-1954), Историјски записи, Титоград 1987, бр. 1, стр. 177-185; Зоран Лакић - Културно-просвјетна дјелатност у Црној Гори у народно-ослободилачком рату и револуцији (1941-1945) и главни правци њеног развоја до 1958. године, Историјски записи, Титоград 1989, бр. 1-2, стр. 35-66; Др Здравко Делетић - Циљеви и задаци основне школе и наставе историје у Црној Гори од 1834-1916., Историјски записи, Подгорица 1995, бр. 2, стр. 90-109; Др Момчило Д. Пејовић - Прилог изучавању школовања ученика Подгоричке гимназије у земљи и иностранству од 1907-1918. године, Историјски записи, Подгорица 1995, бр. 4, стр. 157-179; Милош Старовлах - Унапређивање рада основне школе у књажевини (краљевини) Црној Гори, Историјски записи, Подгорица, 1996, бр. 2, стр. 41-52; Приказ Маријана Миљића на књигу: Зоран Лакић, Историја и историографија, Бијело Поље, Подгорица 1996, 327 стр. Историјски записи, Подгорица, бр. 2, стр. 147-153; Зоран Лакић-Милош Старовлах - Историјска читанка за осми разред основне школе (Завод за уџбенике и наставна средства, Подгорица 1996, 284 стр.). Приказ књиге дао проф. др Томислав Жугић. Историјски записи, Подгорица, 1996, бр. 2, стр. 177-181; Проф. др Томислав Жугић - Опште и национално у настави историје, Историјски записи, Подгорица 1997, бр. 1, стр. 47-52; Приказ др Славке Гвозденовић на књигу: Милош Старовлах - Основна школа у Црној Гори 1944-1994, Унирекс, Подгорица, 1996. године, Историјски записи, Подгорица 1997, бр. 1, стр. 193-196; Марко С. Суђа-Суђић - Паптровићи у периоду управе Млетачке републике, Историјски записи, Подгорица 1996, бр. 2, стр. 89-100; Проф. др Шефика Алибабић - Вредност концепта описмењавања у НОР-у 1941-1945. године, Историјски записи, Подгорица 1997, бр. 2, стр. 93-102; Милош Старовлах - Напад на уџбенике или насиље над историјом, Историјски

записи, Подгорица 1997, бр. 3, стр. 29-38; *Mr Славко Бојанић - Наставни програми и уџбеници у промјенама свијета и свијести о њему*, Историјски записи, Подгорица 1997, бр. 4, стр. 37-44; *Доц. др Здравко Делетић - Буквари у Црној Гори од 1836. до 1916. године*, Историјски записи, Подгорица 1997, стр. 167-178; (*Истраживања и извори*) *Др Душан Ј. Мартиновић - Професор Лазо Ђ. Поповић - О Пљеваљској гимназији*, Историјски записи, Подгорица 1998, бр. 3-4, стр. 157-180; *Милош Старовлах - Законодавство у предшколском васпитању у Црној Гори*, Историјски записи, Подгорица 1999, бр. 3-4, стр. 163-181; *Приказ Милоша Старовлаха на књигу: Милић Петровић-Пљеваљска гимназија 1901-2001, Документи 1901-1914*, (Пљевља 1999. стр. 535), Историјски записи, Подгорица 1999, бр. 3-4, стр. 295-297; *Др Душан Ј. Мартиновић - Богословија (1869-1876) и Богословско-учитељска школа (1887-1915) на Цетињу*, Историјски записи, Подгорица 2000, бр. 1-2, стр. 71-115; *Mr Звездан Фолић - Богословија Св. Петар Цетињски 1921-1926*, Историјски записи, Подгорица 2000, бр. 1-2, стр. 117-132; *Марина Мартиновић - Привремена Богословија на Цетињу трагом архивских података - покушај стварања прве средње стручне школе у слободном дијелу Црне Горе*, Историјски записи, Подгорица 2000, бр. 1-2, стр. 296-305; *Др Здравко Делетић - Занатске школе у Беранама и Андријевици 1919-1940.*, Историјски записи, Подгорица 2001, бр. 1-2, стр. 117-151; *Марина Мартиновић - Пет архивских докумената о оснивању Богословије на Цетињу 1869. године*, Историјски записи, Подгорица 2001, бр. 1-2, стр. 199-206; *Драгана Кујовић - Основни подаци о просвјетним установама оријентално-исламског карактера у Црној Гори*, Историјски записи, Подгорица 2002, бр. 1-2, стр. 69-80; *Драгана Кујовић - Неколико свједочанстава као прилог илустрацији просвјетних прилика у новоослобођеним крајевима Црне Горе током 1913. године, (Грађа)*, Историјски записи, Подгорица 2003, бр. 1-4, стр. 195-211; стр. 255-304, *Наставни програм за историју - Савјет за наставне планове и програме Црне Горе (VI, VII, VIII и IX разред)*, Историјски записи, Подгорица 2003, бр. 1-4, стр. 255-304; *Приказ Жарка Лековића на књигу Предрага Вукића - Летописи основних школа у књажевини Црној Гори (1885-1908)*, *Зборник докумената, Државни архив Црне Горе*, (Цетиње 2003, стр. 880), Историјски записи, Подгорица 2003, бр. 1-4; *Наставни план и програм Републике Црне Горе - Савјет за опште образовање - Гимназија (I, II, III, IV разред), наставни предмет - Историја*, Историјски записи, Подгорица 2004, бр. 1-4, стр. 167-217.

Из претходно наведеног произилази да је у **Историјским записима** објављиван не мали број радова из проблематике просвјете и образовања на којима је сарађивао већи број стручних и научних радника

као и посленика јавне ријечи, а може се запазити да су готово неколике теме доминантне. У **Историјским записима** на тему просвјете и образовања у Црној Гори своје радове објавило је нешто више од 40 сарадника, чија имена наводимо онако како су пријављена са својим прилозима: (Проф. др Шефика Алибабић, Бранко Бабић, мр Славко Бојанић, Јован Р. Бојовић, Милорад А. Бошковић, Предраг Вукић, Раде Вуковић, др Славка Гвозденовић, др Миомир Дашић, др Здравко Делетић, Драгашевић Вуко, Ристо Драгићевић, проф. др Томислав Жугић, Игњатије Злоковић, Драгана Кујовић, Зоран Лакић, Жарко Лековић, Лисац Андрија-Љубомир, Илија Лопушина, Марковић Марко, Бранислав Маровић, др Душан Ј. Мартиновић, Марина Мартиновић, др Нико С. Мартиновић, Славко Мијушковић, Милош Милошевић, Ђуро Мрваљевић, Војо Николић, Даринка Пачемска, др Ђоко Д. Пејовић, Момчило Д. Пејовић, др Бранко Перуничкић, Драгомир Петрић, Поповић Н. Владимир, Вукашин Радоњић, Војо Рајчевић, Ракочевевић И. Петар, Д(рагиша) В. Рашовић, Милош Старовлах, Стругар Павле, Марко С. Суђа-Суђић, мр Звездан Фолић, др Богумил Храбак, Радивоје Шуковић). Њихови радови се могу груписати у неколике основне теме, као што су: основно и средње школство, уџбеници, наставни планови и програми, поводом јубилеја и годишњица појединих гимназија, као и прикази на издавачку дјелатност посебних издања из области просвјете и образовања. Наведени аутори објавили су нешто више од 70 радова у форми било појединих чланака, прилога, расправа, приказа и тако даље. Уједно, то су већим дијелом мањи чланци или прикази и прилози који дају основне податке о црногорској просвјети и образовању с посебним освртом на основне и средње школе. Очигледно је да о проблематици школовања црногорске средњошколске и високошколске омладине у земљи и иностранству нема радова изузев два мања чланка аутора овога реферата, што ипак представља усамљен случај који би, с једне стране, могао бити индикативан, а с друге стране и подстицајан за остале научне и стручне сараднике у циљу даљих истраживања у области наведене проблематке.

Сматрам за своју обавезу да на овом мјесту и поводом овога јубилеја, зашто не рећи и неспорну чињеницу коју су још поодавно запазили други одговорни у *Историјском институту* и веома благо изнијели-саопштили, мада би то тебао да учини неко ко је на много већем положају не само у *Историјском институту* него и самосталној држави Црној Гори, да су **Историјски записи** данас посебно у веома тешком материјалном положају. Средства која добијају боље рећи за која се сналазе научни радници и најодговорнији фактори у институту крајње су недовољна, не само за четири броја годишње него и за опремање и штампање једног броја часописа и то без хонорара онима који у њему објављују

своје радове, иако часопис има међународни углед. Упркос тако тешкој финансијској ситуацији, прецизније речено без икаквог извора финансирања за његово редовно излагање, то гласило и његови сарадници и уређивачки колегиј препуштени су на милост и немилост онима којима се обраћају за спонзорство. Редакција **Историјских записа** улаже максималне напоре да одржи часопис и задржи његов угледни научни ниво. До када ће тако или када ће (пре)стати да објављује своје радове није тешко предвидјети, макар гледано са тачке данашњег финансирања и помоћи са стране или од сопнзора! Поставља се веома важно и озбиљно питање пред стручним, научним радницима, редакцијом, директором и, на крају, пред институцијама државе Црне Горе: до када тако са финансирањем **Историјских записа** и научноистраживачког рада у једној научној институцији?! Научноистраживачки рад је крајње угрожен већ неколико година а уједно и редовно излагање часописа **Историјски записи**, Али, стрпљење и жеља да се објављује у том најстаријем научном часопису у Црној Гори све су мање изражени и готово да су изчилили и код најупорнијих сарадника и запослених стручних и научних сараднику у *Историјском институту*. Као запослени научни радник у тој научној установи, са више од двије деценије мукотрпног рада у њему, имам лично, морално и научно право да нагласим наведени проблем и, уз све уважавање оних који су најодговорнији, укажем на ту чињеницу да се постојећи проблем једном стави на дневни ред, како у стручном и научном погледу, тако и у јавном животу и раду, пред посленике културе и просвјете и најодговорније људе у тим установама-институцијама. Глас разума и бриге да се превазиђе проблем требало би да некога подстакне и натјера на што хитније рјешавање постојећег проблема, јер наведени „пропуст“, да не кажем намјера, исувише дуго траје. Изузетно тешко стање као последица нефинансирања најстаријег научног часописа у Црној Гори као и његове матичне институције у којој ради петнаестак стручних и научних радника. Да ли је све препуштено „зубу“ времена и да ли је већ касно за било какву врсту правне и финансијске помоћи државе или су најодговорније установе у Црној Гори то неком другом препустиле, а часопис **Историјске записе** намјерно довеле у безизлазан положај. Тако је дошло до његовог урушавања-гашења послије готово 80 година плоднога рада и тиме ставили тачку и на научно-истраживачки рад у *Историјском институту* и на само постојање те научне установе. Она у свим савременим државама има своје мјесто, значај и улогу, а на другој страни приватни факултети и универзитети увелико нуде „велике могућности“ ангажмана подобним научним радницима и политички-страначки определијелима, не бринући бригу око будућег финансирања на „тржишним“ основама, утакмици која не даје могућ-

ност живота и озбиљног рада у најстаријим научним установама. Зато су измјестили изворе финансирања у неке њима познате „фондове“, или за појединце који су спонзори зарад „тржишне“ утакмице. Конкурси или (рас)продаја научних пројеката и установа и тезгарење научних радника доводи у велику опасност озбиљност научног рада и савјесно обављање обавеза или бављење науком постојећих научних и будућих научних и стручних радника и угрожава њихову егзистенцију. Јер, није тачно да је све на продају! Савјест озбиљног научног радника и морални принципи не могу бити на тржишној платформи, а ни историјским документима се не може тако трговати и махати на берзама рада, а посебно не тумачити их дневнополитичким потребама или урушавањем државних научних институција зарад интереса новоотворених факултета који послују на „тржишним основама“?! Да ли је то тренд новог времена и приватизационе политике на почетку новог миленијума и обесмишљавање науке, научних принципа и етике!?